

zetébe engedett bepillantást. Kb. 300.000 csángó él elszigetelten, szinte elhagyatva Moldvában, akik katolikus vallásukat sem tudják hitük szerint és anyanyelvükön gyakorolni. Magyar iskolák és magyar katolikus plébánosok híján felgyorsult az elrománosodás, az anyanyelv elvesztése, az ortodoxia térhódítása. Már csak vagy 80.000-en beszélnek a csángó magyar nyelvet s a 2-300 gyermek taníttatása Csíkszeredában, Udvarhelyen és Budapesten sem tudja megállítani a folyamatot. Ráadásul Csíkszeredában meg is szűnt ez a lehetőség.

Nem szabad lemondani róluk, tenni kell valamit értük is mielőbb !

Máriát - ízes és mondanivalóval teli beszéde, kedves lénye, csodálatos hangja miatt - azonnal mindenki szívébe zárta. A varázst csak növelték a kristálytiszt, követ megmozgató hangon, dobbal kísért - gyönyörű csángó népviseletben előadott - erdélyi és csángó népdalok, balladák. De még mindig volt mivel fokozni az élményt. Csodálatos kerámiáit, csángó madonnáit látva végképp mindenki szívébe zárta ezt a - nagy művész létére is - szerény, alázatos asszonyt. Itt él közöttünk 8 éve 2 gyermekével. Fogunk még találkozni Vele szerény műtermében, kiállításain és közösségünkben. Szeretettel várjuk.

Öröm volt tapasztalni a klubtagok aktivitását. Dávid József író és költő klubtársunk kedves bemutatkozása, műsorhoz választott versének felolvasása bizonyítja, hogy milyen nagy igény van egymás megismerésére.

Végül dr. Sasvári László előadása párhuzamot vont az örmény és a görög liturgia között, sok érdekességet megvilágítva. Komoly gondolatokat vetett fel az örmény katolikus vallásunk gyakorlását illetően, amely ugyancsak sürgetően megoldandó kérdés. (M)

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNY VÁROSOK JOGI STÁTUSZÁNAK ALAKULÁSA

Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub 1998. július 16-án tartott rendezvényén

I. Gyergyószentmiklós (és Csíkszépvíz), a székelyföldi örmény központok

Az örmények egyik fő állomása az erdélyi bevándorlás során Gyergyószentmiklós volt. I. Appaffy Mihály 1680 októberében kelt oklevelében szabad kereskedést biztosított nekik. *"Becsületes híveinknek, a kereskedő örményeknek birodalmunkban mindenütt, minden városokban, falukban és akármely helyeken is minden sokadalmakban és vásárokon szabados kereskedésük legyen."*

A fenti kiváltságok megerősítésével egyidejűleg II. Appaffy Mihály további kiváltságokat adományozott részükre, így például bíró és esküdt választási jogot kaptak. Az így választott bírák és esküdtek felettese az Ebesfalván (Erzsébetváros) székelő főbíró volt. Egyébként közigazgatásuk a Szék hatáskörébe tartozott.

A gyergyószentmiklósi székely-örmény viszony kezdeti jóirányú alakulása az idő múlásával romlani kezdett, tekintettel arra, hogy az örmény iparosok és kereskedők egyre szélesebb körű tevékenysége kezdte kiszorítani a piacról a székely iparosokat és keres-

kedőket. Ennek következményeként 1772-től a két fél már ellenségként állt egymással szemben.

Nézzünk egy példát: 1773-ban az örmények képviselői panasszal fordultak gróf Haller János kormányzóhoz és előadták, hogy a Szék megtiltotta részükre a kútásást, a templomépítést, sőt azt is, hogy 8 óra előtt a piacra menjenek, holott *"azelőtt mindenféle ember, még az Czigány is szabadon vásárol csak az örmény arceáltatik"*. Nagyon el lehettek keseredve, mert a panasz végén azt írták, hogy készek elhagyni Gyergyót, ha a Szék megveszi házaikat. E fenyegetés beváltására nem került sor, mert Haller gróf a 8 óra előtti vásárlást kivéve orvosolta sérelmeiket.

Mindezek indokoltá tették a székelyföldi örmények azon törekvését, hogy minél több privilégium megszerzésével próbálják biztosítani létüket.

Törekvéseik eredményeképpen született meg a Csík-Gyergyó-Háromszék 1728. januárjában kelt azon közgyűlési határozata, amely a II. Appaffy fejedelem által adományozott kiváltságokat erősítette meg.

E rendelkezés az örmények közötti vitákat eldönteni hivatott, kizárólag örmény bírákból álló bíróság, az Örmény Fórum hatáskörét polgári perekben kiterjesztette a nem örmény polgár által örmény ellen indított perekre is. Ez esetben viszont a székely felperes képviselőt a Szék egy tisztségviselője is jogosult volt ellátni.

Az itteni örmények 1794-ben megpróbálták Szamosújvárral és Erzsébetvárossal azonos jogállást szerezni, de törekvésük nem járt sikerrel. A korábbi gyakorlatot azonban sikerült fenntartani, sőt sikerült elérni azt, hogy a kereskedelmi törvényszéknek minősített Örmény Fórum által elbírált ügyekben a fellebbezések tekintetében nem a Háromszék fellebbviteli bíróságának, hanem az erdélyi Kormányzóság bíróságának lett hatásköre.

A határozat azt is engedélyezte, hogy az örmények maguk közül külön adószedőt válasszanak.

A székelyek már az 1794/95-i országgyűlésen támadták az örmények kiváltságait és követelték, hogy a szórványoknak ne legyen külön joghatóságuk, adójukat pedig a területileg illetékes adópénztárnoknak fizessék be. A rendi tiltakozás eredménytelen maradt, sőt 1796-ban újabb királyi döntés született, miszerint a két kisebb örmény kolónia minden pere a kereskedelmi törvényszék elé tartozik, kivéve a büntető-, ingatlan- és ingatlanzálogosítási ügyeiket.

1808-ban a törvényszék bírái és egy örmény személy között keletkezett vita miatt a Kancellária a bíróság működésének javulása érdekében intézkedést kezdeményezett. A Kormányzóság és a Kancellária a törvényszék minden ülésén az illetékes alkirálybíró és két táblabíró tanácsadói minőségben történő jelenlétét javasolta.

I. Ferenc az ötletet elvetette, csupán az örmény bírák jobb megválogatását rendelte el. A törvényszék fennállását fenyegető veszély azonban csak fokozódott, mert az örmények túlságosan jól használták ki a háborús konjunktúra adta kereskedelmi lehetőségeket és ezzel csak fokozták konkurensaik ellenérzéseit.

Az 1810/11-i országgyűlés - Csíkszék követői fellépésének hatására - sürgősen ítélte a kereskedelmi törvényszék fennállását, ezért döntést hozott annak megszünteté-

séről. A döntést a király nem szentesítette, az örmények pedig ezen felbuzdulva további kiváltságokat próbáltak szerezni, így például el akarták érni azt, hogy minden őket érintő pert a kereskedelmi törvényszéken tárgyalhassanak. Ez a túlzott követelés természetesen eredménytelen maradt.

Attól függetlenül, hogy az örmény-székely viszony a XVIII. századtól soha nem volt igazán felhőtlen, az örménység érdekéért kell elkönyvelnünk azt a tény, hogy Gyergyószentmiklós mind kereskedelem, mind ipar szempontjából Csík vármegyének a legjelentősebb településévé vált.

II. Erzsébetváros, a második örmény metropolisz

Erzsébetváros valószínűleg már a római korban létezett mint Ebesfalva, de csak 1415-ben fordult elő községként ez a név, mint a Bethlen család tulajdona. Egy 1423-as összeírás szerint a lakosság 203 román jobbágyból és az udvari cselédséget képező 8 magyar családból állt. A románok mint jobbágyok szolgálták a fejedelmet, aki a hűségeseket birtokkal is megajándékozta.

1447-től Ebesfalva az Appaffyak egyik törzsbirtokának központját képezte II. Appaffy Mihály haláláig.

Ebesfalván az örmények I. Appaffy Mihály fejedelem uralkodása alatt, 1685-ben települtek le. A fejedelem 1684- és 1689-ben kiváltságleveleket adományozott nekik, melyben vámmentesség nélküli szabad kereskedelmet biztosított részükre és megengedte, hogy maguk közül választhassanak bírákat.

II. Appaffy Mihály elődje jó szokásait folytatva, 1696-ban szabadságlevelet adott ki az ebesfalvi örmények részére. Ekkor már Appaffy csak névleg viselte a fejedelmi címet, így közjogilag a szabadságlevél megkérdőjelezhető, azonban a saját uradalmáról lévén szó, tényleges érvényesülése biztosítva volt.

A Fogarason kelt szabadságlevél az örmények végleges letelepedésének megadásán túlmenően az örmények bíróválasztási jogát megerősítette azzal a megszorítással, hogy örmény-magyar perben csak magyar hatóság járhatott el, a magyar-örmény perek azonban első fokon az ebesfalvi örmény bíró joghatósága alá tartoztak. A bíró mellett esküdtek is működtek. Az örmény bíró ítélete ellen fellebbezni – az örmények közötti perek tekintetében - az erdélyi görögök bíróságához lehetett. A szabadságlevél vallásszabadságot biztosított részükre és örmény szertartású pap működését engedélyezte.

A kiváltságlevél biztosította továbbá a szabad kereskedés és költözködés jogát.

Két fontos későbbi mentességük első formája is megtalálható a szabadságlevélben: a kvartélymentesség (katonai beszállásolás alóli mentesség) és a falu terhei - elsősorban a fuvarkötelezettség - alóli mentesség.

A fenti szabadságlevelet mintegy kiegészítette II. Appaffy Mihály feleségének, Bethlen Katának 1700-ban kelt rendelete, amely előírta az Appaffy uradalmak tisztjei részére, hogy a birtokain tartandó vásárokon az örmény kereskedőknek a legjobb, általuk kiválasztott helyet biztosítsák sátruk felállítására.

Ebesfalva hamarosan az erdélyi örmények közigazgatási székhelyévé vált és az erdélyi kormányzók polgári főigazgatása alá tartozott. Katonai védelmét az erdélyi hadparancsnokság biztosította, belügyeinek intézésében pedig önálló hatáskörrel rendelkezett, így rendeleteket, szabályokat alkothatott, azoknak végrehajtását akár büntető intézkedések alkalmazásával is biztosíthatta.

II. Appaffy Mihály halála után az uradalmat felesége, Bethlen Kata örökölte, azonban Appaffy az uradalmak mellett jelentős adósságot is hátrahagyott, ezért Bethlen Kata I. Lipót királlyal egyezséget kötött és a tartozások fejében az Appaffy birtokok tulajdonjogát – a haszonélvezeti jog fenntartása mellett - átengedte a Kincstárnak. A Kincstár 1724-ben, Bethlen Kata halála után, az Appaffy birtokokat lefoglalta.

1725-ben a kormányzó (gróf Kornis Zsigmond) meghívására az ebesfalvi örmények részt vettek a kolozsvári országgyűlésen, 1733-ban III. Károly-tól pedig kiváltságlevelet kaptak, melynek alapján a kincstár ebesfalvi birtokának az örmények által lakott része Erzsébetváros néven külön közigazgatási egységgé vált.

A fenti kiváltságlevél birtokában Erzsébetváros a tulajdonszerzéssel is megpróbálkozott, főként azért, mert megkezdődött a Kincstár és a Bethlen család között egy per, amelynek tárgya az Appaffy birtokok tulajdonlása volt, és ez igen érzékenyen érintette az erzsébetvárosi örményeket (főként a Kincstár pervesztessége esetén vált volna bizonytalanná helyzetük). A pert végül a Bethlen család elvesztette.

Az örmények 1758-ban Ebesfalvát (ezen belül Erzsébetvárost is) négy környékbeli faluval együtt Mária Teréziától megvásárolták. Ennek alapján Mária Terézia 1758. november 28-án kelt második kiváltságlevele elrendelte, hogy Erzsébetváros az egész ebesfalvi uradalmat bekebelezze és az egésznek neve Erzsébetváros legyen.

II. József uralkodása alatt egy új közigazgatási rendszer bevezetésére vonatkozó előkészületek kezdődtek és ez komoly veszélyt jelentett az erzsébetvárosi örmények önállóságára nézve. Az örmények az uralkodóhoz fordultak a korábbi kiváltságok megerősítése érdekében. Felsőfolyamodványukban kérték továbbá, hogy a kiváltságlevél tartalmazzon rendelkezéseket a hitelperek gyorsabb intézéséről és az örmények közhivatalokban való alkalmazásáról, valamint egy, a város árvízvédelméhez szükségesnek tartott terület megvásárlását kezdeményezték.

A későbbiekben ismét előterjesztett kérelmükben a fentiekben túlmenően Erzsébetváros részére szabad királyi városi rang megadását is javasolták.

Az egyesített Magyar-Erdélyi Udvari Kancellária támogatta az örmények kérelmét, amelyet II. József is jóváhagyott és utasította az erdélyi Kormányzóságot a kiváltságlevél-tervezet elkészítésére.

A Kormányzóság igyekezett késleltetni az ügyet és különféle kifogásokat fogalmazott meg a privilégiumok tekintetében, végül pedig 1784-ben a kiváltságok megerősítésének ügyét átadta az új megyerendszert létrehozó bizottsághoz, a város területi igényét illetően pedig vizsgálatot rendelt el. Érthető volt a Kormányzóság igyekezete, hiszen ha sikerül megyei joghatóság alá vetni Erzsébetvárost, a Kormányzóság bevételei is jobban gyarapodhattak volna.

A Kormányzóság az uralkodónak megküldött állásfoglalásában az ebesfalvi uradalom Erzsébetvárosnak adományozását is kifogásolta, bár nem adományozás, hanem megvásárlás történt.

Időközben azonban a Kancellária elkészítette a kiváltságlevél-tervezetet, amelyet előterjesztett az uralkodónak. Ebben főként Erzsébetváros szabad királyi városi rangra emelésével foglalkozott. A megye azért akar joghatóságot gyakorolni Erzsébetváros felett – fejtegette a tervezet -, mert a császár rendelkezése szerint Erdély minden mezővárosa megyei joghatóság alá kell kerüljön, de ez csak azokra a mezővárosokra vonatkozhat, amelyeknek nincsenek kizárólagos privilégiumai. További érveléseiben előadta, hogy a város azonos adó kategóriában van Erdély legelső városaival, tehát - ha nem szólnak ellene politikai vagy más megfontolások - szabad királyi városi rangra emelhető.

Mindezek eredményeként 1785. január 27-én II. József kiváltságlevelet adott az erzsébetvárosi örményeknek, melyben azon kívül, hogy a Mária Terézia által adott kiváltságokat megerősítette, az örmény kereskedelem erőteljes fellendítése végett a következőket is elrendelte: *"...Parancsoljuk, hogy a fennevezett város s annak polgárai, a megye, melyhez tartoznak, valamint minden más joghatóság alól, úgy a törvényszéki mint a polgári és gazdasági ügyekben jövőre is teljesen kivéve legyenek és csak a királyi kormányuktól függjenek..."*.

A szabad királyi városi rangra történő emelést az 1786. december 27-én kelt kiváltságlevél rendelte el.

Az erzsébetvárosi örmények kiváltságait V. Ferdinánd 1837-ben kiadott kiváltságlevellel ismét megerősítette többek között a következőképpen: *"Erzsébetváros polgárai és lakosai, kik kedves erdélyi nagyfejedelemségünk többi magyar szabad királyi városi lakosaival egyenlőkké tétettek és egyesítettek, a vármegye - melyben laknak - joghatósága alól kivéve közvetlenül az ottani, másodfolyamodású kormányszéktől függjenek s nevezett város, mint királyi birtok, a törvényes erdélyi fejedelmen kívül más senkit se ismerjen földes úrnak, hogy így ezt tőle senki el ne választhassa, el ne idegenithesse vagy el ne zálogosithassa..."*.

Ez időben Erzsébetváros közigazgatás tekintetében Kisküküllő vármegyéhez tartozott és annak egyetlen rendezett tanácsú városa volt; önkormányzati jogát részint képviselő testülete, részint tanácsa által gyakorolta.

Erzsébetváros fénykorában Járásbíróság és Királyi Törvényszék is működött.

(folytatás a következő számban)

Dr Czárán István

Az örmény liturgia görög párhuzamai